

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Charlotte Helsing

Provocera mera!?

En belysning av argumentationen kring polisens användning
av provokativa åtgärder

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: HT 2014

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Abstract	5
Förkortningar.....	6
1 Inledning.....	7
1.1 Kort presentation av uppsatsämnet.....	7
1.2 Uppsatsens övergripande syfte	7
1.3 Frågeställningar	7
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Perspektiv och metod.....	8
1.6 Material och källkritik	8
1.7 Forskningsläge.....	9
1.8 Uppsatsens disposition	9
2 Bakgrund	10
2.1 S.k. okonventionella spaningsmetoder	10
2.2 Vad är en provokativ åtgärd?.....	11
3 Utredning.....	12
3.1 Bevisprovokation och brottsprovokation.....	12
3.2 Bevisprovokation och brottsprovokation i doktrin.....	12
3.2.1 Axberger	12
3.2.2 Asp.....	13
3.2.3 Tillåten bevisprovokation och otillåten brottsprovokation.....	13
3.3 Förutsättningar för att få använda provokativa åtgärder.....	14
3.3.1 Formella krav.....	14
3.3.1.1 Beslut att använda provokativa åtgärder ska fattas av åklagare	14
3.3.1.2 Provokationsåtgärden måste dokumenteras noggrant	15
3.3.2 Materiella krav	15
3.3.2.1 Det är aldrig tillåtet att provocera någon att begå ett brott som denne aldrig skulle ha begått	15
3.3.2.2 Stark misstanke om brott ska föreligga	16
3.3.2.3 Provokation får endast användas för att avslöja allvarlig brottslighet.....	16
3.3.2.4 Behovs- och proportionalitetsprincipen i 8 § i polislagen ska beaktas.....	17

4	Provokativa åtgärder enligt Europakonventionen	18
5	Debatten kring provokativa åtgärder	19
5.1	”Provocera”	19
5.2	Behov av provokativa åtgärder	19
5.3	Integritetaspekten.....	20
5.4	Motsägelsefullt handlande	21
5.5	Petter Asp	22
5.6	Lagreglering.....	23
6	Rättsfallskapitel	24
6.1	Teixeira de Castro.....	24
6.2	Kejne-målet	24
6.3	Fallet Skarp.....	25
7	Harley-Davidson-fallet.....	27
8	Analys.....	28
8.1	Under vilka förutsättningar får provokativa åtgärder användas av svensk polis?	28
8.2	Vad har anförts för respektive emot användningen av provokativa åtgärder?	29
	Käll-och litteraturförteckning	32
	Rättsfallsförteckning	34

Sammanfattning

Genom ett kritiskt perspektiv har jag belyst och diskuterat när polisen får använda sig av provokativa åtgärder och vad som har anförts för och emot dess användning.

Polisen har i uppdrag att utreda, bekämpa och förebygga brott. En polisiär arbetsmetod som skapat debatt och anses kontroversiell är användningen av provokativa åtgärder. Polisens användning av provokativa åtgärder är inte lagreglerad utan förutsättningarna för att polisens ska få använda provokativa åtgärder har växt fram genom praxis, förarbeten, avgöranden från Europadomstolen, JO och JK. Idag ställs det upp ett antal förutsättningar vid användningen av provokativa åtgärder:

- Beslut om provokation ska fattas av åklagare
- Provokationsåtgärderna måste dokumenteras noga
- Behovs- och proportionalitetsprincipen ska beaktas
- Det är aldrig tillåtet att provocera någon att begå ett brott som denne aldrig annars skulle begått
- Det ska föreligga stark misstanke om brott
- Provokativa åtgärder får endast användas för att avslöja allvarlig brottslighet

Det har anförts argument för och emot användningen av provokativa åtgärder. Argument för effektivare arbetsmetoder inom polisen har ställts mot integritetsintrång och risk för minskad rättssäkerhet.

Abstract

In this essay I have, by a critical perspective, highlighted and discussed when the police can use provocative measures. I have also looked at the arguments for and against the use of provocative measures.

The police have in mission to investigate, combat and prevent crime. In this work, the police are using different methods. One method which generated debate and is considered controversial is the use of provocative measures. The use of provocative measures are not regulated by law. The conditions for the police to be able to use provocative measures has developed through established practice, legislative history, judgements from European court of human rights, parliamentary ombudsmen and office of the chancellor of justice. Today imposed a number of conditions for using provocative measures:

- Decision on provocation should be made by prosecutors
- Provocation measures must be documented carefully
- Principle of needs and proportionality should be considered
- It is not accepted to provoke someone to commit a crime which he or she never would have committed
- The suspicion of the crime should be strong
- Provocative measures should only be used to reveal serious crime

It has been stated arguments for and against the use of provocative measures. Arguments for efficient working methods has been set against privacy violation and risk of reduces rule of law.

Förkortningar

Art.	Artikel
BRU	SOU 2003:74, Beredningen för rättsväsendets utveckling
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
MO	Militieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PolisL	Polislagen
Polismetodutredningen	SOU 2010:103, Särskilda spaningsmetoder.
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
RåR	Riksåklagarens riktlinjer
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Kort presentation av uppsatsämnet

I slutet av 1970-talet var svensk polis i behov av mer effektiva och offensiva metoder för att komma till rätta med den allt allvarligare narkotikabrottsligheten. Nya okonventionella metoder krävdes för att öka polisens effektivitet. Med detta som grund introducerade Rikspolisstyrelsens s.k. Spanark-grupp begreppet s.k. okonventionella spaningsmetoder. En av de okonventionella spaningsmetoderna var provokativa åtgärder.¹ Sedan provokativa åtgärder började användas av polisen har diskussioner förts kring dess lämplighet och utformning. Förutsättningar för polisens användning av provokativa åtgärder är inte reglerat i lag utan har växt fram genom praxis, förarbeten, avgöranden från Europadomstolen, JO och JK.²

1.2 Uppsatsens övergripande syfte

Det övergripande syftet med uppsatsen är att belysa och diskutera polisens användning av provokativa åtgärder.

1.3 Frågeställningar

För att kunna uppfylla ovan nämnda syfte ska jag försöka besvara följande frågeställningar:

- Under vilka förutsättningar får provokativa åtgärder användas av svensk polis?
- Vad har anförts för respektive emot polisens användning av provokativa åtgärder?

1.4 Avgränsningar

Provokativa åtgärder kan användas av flera statliga myndigheter. I uppsatsen kommer endast polisens användning av provokativa åtgärder diskuteras. Användning av provokativa åtgärder leder till ett flertal frågor, däribland hur den provocerade ska behandlas straffrättsligt samt hur man ser på provokatörens agerande. Dessa frågor kommer inte att behandlas. Av tidsmässiga skäl ha endast ett par rättsfall tagits upp. Rätt till skydd för privat- och familjeliv som regleras

¹ Helmius s. 23.

² SOU 2003:74 s. 118, RättsPM 2007 s. 7-8, SOU 2010:103 s.129-130.

i art. 8 EKMR har berörts av Europadomstolen i samband med provokativa åtgärder, men på grund av uppsatsens begränsade omfång har detta uteslutits.

1.5 Perspektiv och metod

För att verkligen gå på djupet med problematiken kring provokativa åtgärder anlägger jag genomgående ett kritiskt perspektiv. Det innebär att jag har ett kritiskt och ifrågasättande synsätt till det material jag granskar. Ett exempel på det kritiska perspektivet är att provokativa åtgärder diskuteras utifrån ett flertal olika källor och synsätt.

För att besvara de ovan nämnda frågeställningarna har jag använt en rättsdogmatisk metod. Metoden innebär att man söker svara på frågeställningarna genom att undersöka de, i Sverige, etablerade rättskällor, nämligen lagstiftning, förarbeten, rättspraxis, och juridisk doktrin.³

1.6 Material och källkritik

Jag har främst använt mig av Hans-Gunnar Axbergers bok *Brottsprovokation*. Boken gavs ut 1989 men uppdaterades i en festskrift år 2002, *Brottsprovokation – en uppdatering*. Från Petters Asps bok *Straffansvar vid brottsprovokation* har delar då han avhandlar provokation som arbetsmetod och behovet av provokativa åtgärder används. Vidare har Asp skrivit en debattartikel, *Brottsprovokation?*, som varit till stor nytta i skrivandet av uppsatsens debattdel.

Vid sidan av detta har svensk domstolspraxis studerats liksom fall från Europadomstolen, JO och MO. Ett flertal statliga utredningar har använts vid skrivandet. Utredningarna gällande provokativa åtgärder har ännu inte lett till någon lagreglering, trots det har jag valt att använda dem eftersom utredningarna är utförliga och redogör rättsläget.⁴

Åklagarmyndighetens rättspromemoria *Provokativa åtgärder* har använts i stor utsträckning. Åklagarmyndighetens RättsPM är rättslig information om rutiner, praxisöversikt och rättsutredningar som framställs av Åklagarmyndighets utvecklingscentrum.⁵

Åklagarmyndighetens RättsPM är inte att se som en rättskälla. Jag väljer trots det att använda mig av denna källa eftersom den till stor del bygger på etablerade rättskällor.

³ Korling s. 21.

⁴ Jfr. Bengtsson s. 777-785.

⁵ <http://www.aklagare.se/Dokumentsamling/RattsPM1/> hämtad den 10 november 2014

Vidare har Riksåklagarens riktlinjer angående *Handläggning av provokativa åtgärder* använts. Riksåklagarens riktlinjer är beslut som tagit av riksåklagaren. Riktlinjernas syfte är att få en enhetlig tillämpning och att utveckla praxis.⁶

1.7 Forskningsläge

Provokativa åtgärder har varit omdebatterat i svensk rätt. Det finns ingen lagstiftning på området, men ett flertal statliga utredningar har gjorts, bland annat SOU 2003:74 och SOU 2010:103. I doktrinen har problematiken främst behandlats av Asp och Axberger. Ingrid Helmius⁷ har i sin bok *Polisens rättsliga befogenheter vid spaning* skrivit om provokativa åtgärder utifrån polisens perspektiv. I min uppsats har jag valt att, förutom att undersöka när polisen får använda provokativa åtgärder, även titta på debatten kring användningen av provokativa åtgärder.

1.8 Uppsatsens disposition

Uppsatsen bakgrundskapitel behandlar s.k. okonventionella spaningsmetoder och innebörden av en provokativ åtgärd. Kapitel tre är av deskriptiv karaktär och redogör för vad bevisprovokation och brottsprovokation innebär samt förutsättningar för polisen att använda sig av provokativa åtgärder. I kapitel fyra beskrivs Europadomstolens syn på provokativa åtgärder och i kapitel fem redovisas de argument som har anförts för och emot användningen av provokativa åtgärder. I kapitel sex och sju redogörs för ett antal rättsfall från Europadomstolen, HD och JO, som ligger till grund för användningen av provokativa åtgärder. I uppsatsens åttonde kapitel redovisar jag svaret på mina frågeställningar och kommer med egna synpunkter.

⁶ <http://www.aklagare.se/Dokumentinsamling/Riksaklagarens-riktlinjer-RaR/> hämtad den 11 november 2014

⁷ Universitetslektor i rättsvetenskap vid Juridiska institutionen i Uppsala

2 Bakgrund

2.1 S.k. okonventionella spaningsmetoder

Polisen har i uppgift att utreda, bekämpa och förebygga brott. I arbetet använder sig polisen av olika metoder. En arbetsmetod som skapat stor debatt och anses kontroversiell är användningen av provokativa åtgärder.⁸ Provokativa åtgärder är en av de metoder som faller in under begreppet s.k. okonventionella spaningsmetoder. Begreppet okonventionella spaningsmetoder introducerades av Polisstyrelsens s.k. Spanark-grupp i slutet av 1970-talet. Spanark-gruppen fick i uppdrag att utreda de metoder som polisen använde sig av, och utredningen visade att för att komma åt den mer allvarliga brottsligheten, såsom narkotikabrott och ekonomisk brottslighet, krävdes att polisen använde sig av mer effektiva spaningsmetoder.⁹ Dessa spaningsmetoder var bland annat hemlig avlyssning, agentverksamhet, provokativa åtgärder och infiltration. Spanark-gruppens arbete resulterade i tre principer som skulle gälla vid användningen av okonventionella spaningsmetoder.¹⁰ Dessa var följande:

- att polisen aldrig bör få begå en kriminaliserad handling för att kunna efterforska eller avslöja brott
- att polisen aldrig bör få provocera eller eljest förmå någon att inleda en brottslig aktivitet
- att polisen aldrig av spaningsskäl får underlåta att vidta föreskrivna åtgärder mot brott eller en för brott misstänkt person¹¹

Dessa principer utgör grunden för användningen av okonventionella spaningsmetoder och därför också provokativa åtgärder.¹² Andra principer har därefter utvecklats genom praxis och utredningar.

⁸ <https://www.bra.se/bra/nytt-fran-bra/arkiv/apropa/2011-07-01-paverkan.-brottsprovokation-vacker-starka-kanslor.html> hämtad den 12 december 2014.

⁹ Helmius, s. 23.

¹⁰ Prop. 1983/84:111 s. 46 ff.

¹¹ Prop. 1983/84:111 s.46-47

¹² Helmius, s. 23-24.

2.2 Vad är en provokativ åtgärd?

Provokativa åtgärder, även kallat provokation, är en brottsbekämpningsmetod som används av brottsbekämpande myndigheter, däribland polisen.¹³ Provokation från polisens sida definieras enligt följande:

”Med uttrycket provokation menar man [...] att polisen i sitt brottsbekämpande arbete använder sig av metoden för att locka eller utmana någon till en handling eller uttalande, som kan vara besvärande eller på annat sätt negativt för denne eller dennes närhet [...].¹⁴

Ovanstående definition har kritiserats för att vara alltför vid då den även kan omfatta andra handlingar i polisens arbete, såsom exempelvis ett agerande vid ett polisförhör.¹⁵

¹³ Axberger (1989) s 59.

¹⁴ Prop. 1983/84:111 s. 45.

¹⁵ RättsPM 2007:4 s. 4.

3 Utredning

3.1 Bevisprovokation och brottsprovokation

Provokationsåtgärder kan dela upp i två olika åtgärder, brottsprovokation och bevisprovokation.¹⁶ Bevisprovokation innebär att polisens agerande har till syfte att få fram bevisning om planerad, pågående eller redan begånngen brottslighet. Brottsprovokation å andra sidan innebär att polisen utför en provokation som har till syfte eller leder till att ett brott begås.¹⁷ Om polisen agerar köpare och genom en provokativ åtgärd får en person, säljare, att visa upp narkotika till försäljning är detta att ses som bevisprovokation. Om polisen får personen att sälja narkotika till polisen är åtgärden även att ses som brottsprovokation.¹⁸ Gränsen mellan vad som är att betrakta som bevisprovokation respektive brottsprovokation är inte helt tydlig. Detta kommer att belysas i nästkommande kapitel.

3.2 Bevisprovokation och brottsprovokation i doktrin

3.2.1 Axberger

Axberger menar att skillnaden mellan brotts- och bevisprovokation beror på vad åtgärden syftar till. Om syftet är att provocera fram bevis, men följden av provokationen blir att ett brott begås så är åtgärden fortfarande att ses som bevisprovokation. Att utgå från provokationens syfte kan leda till att stor hänsyn tas till provokatörens subjektiva tolkning av händelsen. För att komma runt denna problematik bör man enligt Axberger även använda sig av objektiva kriterier. Genom att kombinera provokationens syfte med objektiva fakta kan man utöka användningen av den provokativa åtgärden. Ett exempel på objektiva fakta är krav på misstanke av viss grad.¹⁹ Bevisprovokation förklaras enligt Axberger som "[...] framprovocerande av en gärning i syfte att styra ett begånget brott varom (stark) misstanke redan föreligger".²⁰

¹⁶ JO 1997/98 s. 128.

¹⁷ Asp (2001) s. 205.

¹⁸ SOU 2010:103 s. 149.

¹⁹ Axberger (1989) s. 10-11.

²⁰ Axberger (1989) s 11.

3.2.2 Asp

Asp gör en annan tolkning av provokationsbegreppet. Enligt Asp avgörs typen av provokation utifrån relationen till brottet och fokus läggs på en enskild brottslig handling. Om en person misstänks för narkotikainnehav och polisen genom provokation får personen att sälja narkotikan står insatsen i tydlig relation till brottet. Narkotikaförsäljningen är att ses som brottsprovokation i relation till brottet och innehavet är att ses som bevisprovokation i relation till innehavet. Denna terminologiska uppdelning leder till att Asp delar upp provokationsåtgärder i tre delar, bevisprovokation, bevis- och brottsprovokation och brottsprovokation. Om en person som misstänks för narkotikainnehav säljer narkotikan till följd av provokation är försäljningen att ses som brottsprovokation. Däremot är det misstänkta narkotikainnehavet att ses som bevisprovokation eftersom man genom provokationen har bevisat innehavet.²¹

3.2.3 Tillåten bevisprovokation och otillåten brottsprovokation

I många fall har provokationsbegreppet delats upp i tillåten bevisprovokation och otillåten brottsprovokation. Problematiken med en sådan uppdelning är att en provokation kan ta formen av både bevis- och brottsprovokation. Om en provokativ åtgärd är tillåten beror främst på om personen som begått brottet hade begått brottet även utan den provokativa åtgärden.²² I Åklagarmyndighetens RättsPM uttrycks detta på ett klagörande sätt:

”[...] provokation får ske om brottet ändå skulle ha blivit begånget, men vid en annan tidpunkt, kanske på en annan plats och med andra personer. Det är alltså tillåtet att framkalla den individualiserade brottsliga handlingen, men inte att väcka en brottslig vilja.”²³

En liknande bedömning som den ovan görs även av JO.²⁴

Vidare i uppsatsen kommer det inte att ske någon uppdelning mellan bevisprovokation och brottsprovokation utan begreppet provokativa åtgärder kommer att användas som ett generellt begrepp.

²¹ Asp (2001) s. 206-207.

²² RättsPM 2007:4 s 6.

²³ RättsPM2007:4 s. 6-7.

²⁴ JO 2008/09/JOI s. 147.

3.3 Förutsättningar för att få använda provokativa åtgärder

Provokativa åtgärder som polisär arbetsmetod är inte lagreglerad i Sverige.²⁵

Åklagarmyndigheten har utifrån praxis, förarbeten och uttalanden från JO och JK ställt upp ett antal krav för användningen av provokativa åtgärder. Dessa är följande:²⁶

- Beslut att använda provokativa åtgärder ska fattas av åklagare
- Provokationsåtgärden måste dokumenteras noggrant
- Det är aldrig tillåtet att provocera någon att begå ett brott som denne aldrig skulle ha begått
- Det ska föreligga en stark misstanke om brott
- Provokation får endast användas för att avslöja allvarlig brottslighet
- Behovs- och proportionalitetsprinciperna i 8 § i polislagen ska beaktas

Förutsättningarna för polisens användning av provokativa åtgärder kommer att beskrivas i följande kapitel.

3.3.1 Formella krav

3.3.1.1 Beslut att använda provokativa åtgärder ska fattas av åklagare

Beslut om provokativa åtgärder har tidigare kunnat fattas av polischef. Idag ska beslut fattas av åklagare, vilket tydligt framgår i Riksåklagarens riktlinjer RÅR 2007:1 och JO 1997/98 s.118.²⁷ En av orsakerna till att beslutet ska tas av åklagare och inte polischef är att beslutet är juridiskt svårbedömt och att det krävs en mer omfattande juridisk kunskap.²⁸ Om användningen av provokativa åtgärder blir aktuell ska åklagare ta över förundersökningen eftersom det föreligger särskilda skäl.²⁹

En annan anledning till att beslutet ska tas av åklagare är att beslutet om provokativa åtgärder inte enbart blir en angelägenhet för polisen. För att verksamheten ska kunna kontrolleras är det viktigt att andra aktörer, såsom åklagare, har insyn i de brottsbekämpande arbetet.³⁰

²⁵ Asp (2001) s.194.

²⁶ SOU 2003:74 s. 118, RättsPM 2007 s. 7-8, SOU 2010:103 s.129-130.

²⁷ SOU 2010:103 s. 166-167, RÅR 2007:1.

²⁸ RättsPM 2007:4 s.19.

²⁹ Karnov bokverk 2013/14 s. 3303, not 673.

³⁰ SOU 2010:103 s. 166-167.

3.3.1.2 **Provokationsåtgärden måste dokumenteras noggrant**

Användningen av provokativa åtgärder ska dokumenteras och dokumentationen ska följa de regler som ställs upp i 23 kap RB.³¹ I RÅR 2007:1 regleras vad som ska framgå i dokumentationen. Vid användning av provokativa åtgärder ska det i dokumentationen framgå vem som har beslutat om provokativa åtgärder och när det skedde, vilket underlag som har lett till beslutet, hur provokationen har sett ut och vad det har lett till.³²

3.3.2 **Materiella krav**

3.3.2.1 **Det är aldrig tillåtet att provocera någon att begå ett brott som denne aldrig skulle ha begått**

Kravet att den provokativa åtgärden inte får leda till att en person begår ett brott som denne inte skulle ha begått är en grundläggande förutsättning vid användningen av provokativa åtgärder.³³ Betydelsen av detta krav kan ses som oprecist. Provokativa åtgärder får användas om gärningen utan provokativa åtgärder ändå hade begåtts. Det vill säga om gärningen hade begåtts oavsett om provokativa åtgärder hade företagits eller inte. Pondera att en person med ett stort narkotikainnehav säljer narkotika till polisen till följd av provokativa åtgärder.

Avgörande för om den provokativa åtgärden är tillåten, är om personen oavsett provokation skulle ha sålt narkotikan till någon annan, på en annan plats eller en annan tid. Vid användning av provokativa åtgärder förutsätts att det föreligger en brottslig vilja av viss dignitet och att ett brott skulle begåtts oavsett provokation.³⁴

Ovan beskrivna förutsättningar leder till att polisen i användningen av provokativa åtgärder måste vara relativt passiva.³⁵ Polisens provokativa åtgärder får inte vara alltför frestande för den provocerade och polisen får inte vara alltför aktiv i sina åtgärder. Exempelvis får polisen vid provokativa åtgärder inte erbjuda den provocerade en överdriven betalning eller ersättning för att få personen att begå ett brott. Polisen får inte heller vara överdrivet aktiv och övertala eller locka en person att exempelvis sälja narkotika. Det skulle leda till svårigheter att kunna påstå att brottet skulle begåtts även utan provokativa åtgärder.³⁶

³¹ RättsPM 2007:4 s. 19.

³² RÅR 2007:1 s. 1-2.

³³ Axberger (1989) s. 28.

³⁴ Axberger (1989) s. 28.

³⁵ Axberger (1989) s. 29.

³⁶ RättsPM 2007:4 s.10.

3.3.2.2 Stark misstanke om brott ska föreligga

Provokativa åtgärder får användas när det föreligger stark misstanke om brott.³⁷

En fråga man bör ställa sig gällande detta krav är var misstanken riktas. I vissa fall kan det handla om att en misstänkt person och i andra fall kan det handla om obestämd krets.³⁸ När provokationen avser en person gäller det som huvudregel att den personen är starkt misstänkt att delta i det aktuella brottet. I Polismetodutredningen föreslås att det bör finnas ett undantag från denna huvudregel. Undantaget innebär att polisen ska få provocera en icke misstänkt person om provokationen har till syfte att komma i kontakt med en person som det föreligger stark misstanke gentemot. En icke misstänkt personen ska inte lagföras för det framprovocerade brottet utan endast vara en länk till den starkt misstänkte.³⁹

Om den provokativa åtgärden ska ske mot en mer obestämd krets finns det inget liknande krav på stark misstanke mot en viss person. Polismetodutredningen menar att det istället bör finnas krav på att det förekommer allvarlig brottslig verksamhet eller att brott företagit och att det föreligger stark misstanke om det.⁴⁰ Exempelvis kan det komma att användas för att, med hjälp av provokation, gripa säljare i ett område där polisen är medveten om att försäljning av narkotika förekommer.⁴¹

3.3.2.3 Provokation får endast användas för att avslöja allvarlig brottslighet

För att polisen ska kunna använda sig av provokativa åtgärder krävs allvarlig brottslighet. Vad som är att ses som allvarlig brottslighet är inte helt enkelt att avgöra. Människohandel, koppleri, rån, grova stölder, grova våldsbrott, grova sexualbrott, narkotikabrott, terroristbrott, spioneri, brott mot rikets säkerhet och utpressning är exempel på allvarliga brott.⁴²

Enligt Axberger kan kravet på allvarlig brottslighet inte vara ett absolut krav vid användning av provokativa åtgärder. Provokativa åtgärder ska enligt Axberger kunna användas när det avser brott som är systematiskt organiserade, svåra att förebygga och samhällsfarliga.⁴³ Ett exempel är försäljning av alkohol till skolungdomar. Påföljden för att sälja alkohol till

³⁷ Axberger (1989) s. 29.

³⁸ Axberger (1989) s. 29.

³⁹ SOU 2010:103 s. 160.

⁴⁰ SOU 2010:103 s. 161.

⁴¹ RättsPM 2007:4 s. 16.

⁴² RättsPM 2007:4 s. 18.

⁴³ Axberger (1989) s. 32-34.

minderåriga är i sig inte att ses som allvarlig brottslighet, men när försäljningen sker på ett systematisk eller organiserat sätt så är det att ses som allvarlig brottslighet.⁴⁴ I

Åklagarmyndighetens RättsPM framgår det ”Att brottsligheten är organiserad eller satt i system bör därför vara tillräckligt för att kravet på allvarlig brottslighet ska vara uppfyllt.”⁴⁵

3.3.2.4 Behovs- och proportionalitetsprincipen i 8 § i polislagen ska beaktas

I 8 § polislagen regleras de allmänna principerna för polisingripanden, behovsprincipen och proportionalitetsprincipen.⁴⁶ Principerna överlappar till stor del varandra.⁴⁷ I relation till provokativa åtgärder innebär behovsprincipen att det ska finnas ett behov att använda provokativa åtgärder. Behovsprincipen är uppfylld om det inte finns andra åtgärder som kan användas, det vill säga åtgärder som är mindre ingripande eller att andra åtgärder redan använt i utredningen men inte lett till något resultat. Det krävs dessutom att den provokativa åtgärden ska leda utredningen vidare på ett positivt sätt.⁴⁸ Proportionalitetsprincipen är en allmän princip som innebär att polisen vid användningen av provokativa åtgärder ”[...] inte får använda mer ingripande åtgärder än som krävs med hänsyn till ändamålet.”⁴⁹

⁴⁴ Axberger (1989) s. 62-63.

⁴⁵ RättsPM 2007:4 s. 18.

⁴⁶ Berggren och Munk s. 58-59.

⁴⁷ SOU 2010:103 s.163.

⁴⁸ Axberger (1989) s. 34.

⁴⁹ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/proportionalitetsprincipen> hämtad den 28 november 2014.

4 Provokativa åtgärder enligt Europakonventionen

Europakonventionen införlivades som svensk lag första januari 1995.⁵⁰ I 2 kap 19 § RF stadgas att ingen lag eller annan föreskrift får meddelas i strid med Europakonventionen. Denna bestämmelse infördes i samband med att Europakonventionen blev svensk lag och visar att konventionen har ett starkt skydd i svensk rättsordning.⁵¹

Europadomstolen (tidigare Europakommissionen) har i ett flertal fall⁵² prövat provokativa åtgärders tillåtlighet i förhållande till Europakonventionen. Europadomstolen har i sina avgöranden främst utrett om de provokativa åtgärderna är förenliga med artikel 6 EKMR, rätten till en rättvis rättegång. Europadomstolen har inte yttrat sig om utredningsmetoden, det vill säga polisens användning av provokativa åtgärder, utan har främst inriktat sig på om domstolen kan döma en person som har blivit utsatt för provokation. Däremot kan domstolens uttalande, trots dess fokus på rätten till rättvis rättegång, visa under vilka förutsättningar som svensk polis får använda sig av provokativa åtgärder.⁵³ Enligt RättsPM 2007:4 bör man av Europadomstolens praxis kunna dra slutsatsen att provokativa åtgärder ses som förenligt med konventionen, om initiativet till den brottsliga handlingen kommer från en misstänkt person, att polisen inte intar en alltför aktiv roll och att brottet oavsett de provokativa åtgärderna skulle ha begåtts av personen.⁵⁴

⁵⁰ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁵¹ Karnov bokverk 2013/14, s.8, not 54.

⁵² Se. Ramnuskas mot Litauen (74420/01), Khudobin mot Ryssland (59696/00), Vanyan mot Ryssland (53203/99), Shahzad mot Storbritannien (34225/96), Lüdi mot Schweiz (12433/86).

⁵³ RättsPM 2007:4 s. 10-11.

⁵⁴ RättsPM 2007:4 s. 10-11.

5 Debatten kring provokativa åtgärder

Polisens användning av provokativa åtgärder väcker känslor. Axberger uttrycker det på följande sätt: ”Skälet till att detta väcker känslor är att medborgarna förväntar sig av staten och dess organ skall uppträda moraliskt oantastligt; staten ska vara *en gentleman*.”⁵⁵

Denna del av uppsatsen ska visa på debatten kring användningen av provokativa åtgärder och vad som har anförts för respektive emot polisens användning av provokativa åtgärder.

5.1 ”Provocera”

Att provocera kan sägas vara ett starkt och kraftfullt uttryck för att förmå någon att begå en handling. Provokation är, förutom ovanstående definition, även att ses som ett psykiskt angrepp mot den person som provokationen riktas gentemot. I den juridiska terminologin har begreppet provokation fått en mer omfattande betydelse, framförallt brottsprovokation. Åtgärder som benämns som brottsprovokation når inte alltid upp till begreppets korrekta definition. Exempelvis kan brottsprovokation innefatta att underlåta och framkalla en gärning. Dessa åtgärder kan mer beskrivas som att förmå en person till handling. Eftersom man inte fäster avseende vid det psykologiska angreppet kan definitionen av provokation inte anses vara uppfylld.

Begreppet provokation ses i vardaglig och polisiär benämning som mer neutralt än begreppets egentliga betydelse. Om provokation skulle tillämpats utifrån sin riktiga definition skulle användningen av provokation var betydligt mer begränsad. Det mer neutrala provokativa uttrycket är att jämföra med ”att förmå” vilket gett utrymme för utökade åtgärder. En korrekt definierad brottsprovokation skulle vara svår att rättfärdiga, men den mer neurala tolkningen bortser från den psykologiska påverkan och utvidgar därför användningsområdet.⁵⁶

5.2 Behov av provokativa åtgärder

Provokativa åtgärder har visat sig ha positiva effekter för arbetet mot brottsligheten. Effekterna är positiva trots den osäkerhet som finns kring när man får och inte får använda sig

⁵⁵ Axberger (2002) s. 59.

⁵⁶ Axberger (1989) s. 7-8.

av provoaktiva åtgärder.⁵⁷ I Polismetodutredningen står det klart att provokativa åtgärder i en del fall är nödvändiga för att hantera och ingripa mot allvarlig och organiserad brottslighet.

Att polisen interagerar med misstänkta gärningspersoner gör att de kan styra ett skeende eller handlande i en riktning som medför att bevismaterial kan säkras. Det leder till att det blir enklare att lagföra gärningspersoner samtidigt som polisen ges större möjlighet att förebygga brottslighet och avbryta pågående brottslighet. Utifrån ovanstående resonemang finner Polismetodutredningen att det finns ett behov av att polisen ska kunna använda sig av provokativa åtgärder.⁵⁸

Även i BRU kom man fram till att det finns ett behov hos polisen att använda sig av provokativa åtgärder. I utredningen pekade man på att dessa åtgärder är användbara i internationella samarbeten och mot den gränsöverskridande brottsligheten.⁵⁹

5.3 Integritetaspekten

När man tittar på användningen av provokation kan man inte endast se till det behov som eventuellt finns. Det är viktigt att även undersöka andra intressen som talar för att användningen av provokation ska begränsas eller utformas annorlunda.⁶⁰

Provokativa åtgärder kan ses som ett integritetsintrång⁶¹ från polisen sida. Genom att förmå människor att begå brott under myndigheternas vetskap kan provokativa åtgärder ses som kränkning av människors integritet och den privata sfären.⁶² I grundlagarna finns ingen lagregel som skyddar personers integritet. I 1 kap. 2 § fjärde stycket RF finns ett målställningsstadgande där det framgår att det är det allmänna⁶³ som har i uppgift att verka för demokratin och värna om människors enskilda privatliv. Målställningsstadgande innebär att individen med hjälp av det allmänna ska skyddas.⁶⁴ I 2 kap. RF regleras det rättsligt bindande reglerna, vilka innebär att det allmänna ska garantera ett skydd för den enskilde.⁶⁵ I

⁵⁷ SOU 2010:103 s. 150.

⁵⁸ SOU 2010:103 s. 150-151.

⁵⁹ SOU 2003:74 s 136.

⁶⁰ SOU 2010:103 s. 152.

⁶¹ Rätt att få sin personliga egenart och inre sfär respekterad och att inte utsättas för personligen störande ingrepp.

⁶² SOU 2010:103 s. 152-153

⁶³ Det allmänna innebär stat, kommun och deras anställda.

⁶⁴ SOU 2010:103 s. 59.

⁶⁵ SOU 2010:103 s. 59.

2 kap 6 § 2 stycket RF regleras integritetsskyddet, detta stycke infördes genom 2010 års ändringar och innebär ett förstärkt skydd. I bestämmelsen framgår, utöver vad som sägs i första stycket i paragrafen, att individer är skyddade mot det allmänna när det handlar om betydande intrång i den personliga integriteten.⁶⁶

En aspekt som talar emot att det sker ett integritetsintrång är att det inte innefattar ett längre tidsmässigt förlopp som exempelvis telefonavlyssning, rumsavlyssning eller bevakning av person under en längre tid. Vidare sker de provokativa åtgärder, i det flesta fall inte på integritetskänsliga platser som exempelvis hemma hos den misstänkte.⁶⁷ Det är inte tillåtet utifrån integritetssynpunkt att en person utge sig för vara advokat eller präst för en anhållen person och på så vis förmår personen att berätta om vad som har hänt eller erkänna det brott han har begått.⁶⁸

Vid användning av provokativa åtgärder kan polisens arbete ses som dold myndighetsutövning, detta kan utifrån en rättssäkerhetssynpunkt vara riskfullt eftersom enskildas insyn i polisens arbete minskar.⁶⁹ Att polisen förmår personer att begå brott kan strida mot öppenhet och tydlighet som är centrala element inom myndighetsutövande. I Polismetodutredningen menar man att öppenhet och tydlighet inte bör hindra polisen från användning av provokativa åtgärder.⁷⁰

En av förutsättningarna för att polisen ska få använda provokativa åtgärder är krav på stark misstanke. Det leder till att provokativa åtgärder endast få användas vid behov samt när det kan leda till resultat. Vidare leder det till att personer som är oskyldiga inte provoceras till att begå brott.⁷¹

5.4 Motsägelsefullt handlande

Något som har tagits upp i debatten kring provokation är att det är ett motsägelsefullt handlande från myndigheters sida, då man först provocerar fram gärning och sedan bestraffar den. Enligt Polismetodutredningen är det inte att se som fair play och det kan ifrågasättas utifrån allmänna straffrättsliga grundtankar såsom att polisens ingripande ska ske mot brott

⁶⁶ Karnov bokverk 2013/14, s. 5, not 28.

⁶⁷ SOU 2010:103 s. 153.

⁶⁸ SOU 2010:103 s. 153.

⁶⁹ SOU 2010:103 s. 154.

⁷⁰ SOU 2010:103 s. 152-153.

⁷¹ SOU 2010:103 s. 159.

som initierats av gärningsmannen och mot gärningen.⁷² Vidare framhåller Asp att staten har i uppgift att genom lagar och andra författningar styra människors handlande. Om polisen förmår människor att begå brott och sedan straffar personer som begått de provocerade brotten blir det ett motsägelsefullt handlingsätt.⁷³

5.5 Petter Asp

Asp har diskuterat behovet av provokativa åtgärder och problematiken kring det i ett flertal verk.⁷⁴ Asp betonar att man behöver titta på olika delar för att förstå problematiken kring brottsprovokation.⁷⁵

Enligt Asp kan provokation ses som en tvivelaktig metod ur ett rättviseperspektiv och han liknar det lite utmanade vid ett bedrägligt beteende.⁷⁶ I Juridisk Tidskrift uttrycker Asp följande angående användningen av provokativa åtgärder:

” [...] det rimmar illa med våra mest grundläggande etiska föreställningar, men också därför att staten, inom straffrätten, intar en position genom vilken klander utdelas; om den provocerade har skäl att känna sig som ett offer (för statens handlande) snarare än som en gärningsman som gjort fel, kommer straffrätten att uppfattas som naken maktutövning.”⁷⁷

Ett annat skäl till restriktiv användning av provokation är enligt Asp risken för missbruk och diskriminering. Vanligtvis griper polisen in när en person begår en kriminellgärning men vid användningen av provokativa åtgärder initierar polisen gärningen. Enligt Asp kan det leda till att man riktar in åtgärder mot vissa personer och förmå dem att begå brott. Vidare är principerna som uppställs för tillåten brottsprovokation bedömningsfrågor och kan leda till diskriminering för personer som tidigare har straffats.⁷⁸

Effektivitet är ett av de skäl som angetts i debatten för att tillåta brottsprovokation i högre utsträckning. Tysk rättspraxis visar att brottsprovokation inte är så effektiv som man skulle tro. Brottsprovokation har i många fall inte lett till gripande av personer inom den

⁷² SOU 2010:103 s. 154.

⁷³ Asp (2003) s. 231.

⁷⁴ Se. Straffansvar vid brottsprovokation, Brottsprovokation?.

⁷⁵ Asp (2003) s. 227.

⁷⁶ Asp (2003) s. 231.

⁷⁷ Asp (2003) s. 231.

⁷⁸ Asp (2003) s. 232.

organiserade brottsligheten, utan åtgärder har framförallt lett till att gripa ”Kleinkriminelle”.⁷⁹ Enligt Asp riktar sig provokationen mot en person, den personen som utför den kriminella handlingen. Detta leder till att polisen inte kommer åt personer högre upp i den kriminella organisationens hierarki.⁸⁰ Asp framhåller att effektivitet inte kan vara ett särskilt starkt argument för att tillåta brottsprovokation i högre utsträckning.⁸¹

Enligt Asps mening är ren bevisprovokation att ses som tillåten om de principer som ställs upp följs. (se avsnitt 3.3) Vidare menar Asp att bevis-och brottsprovokation kan användas om principerna som ställts upp för provokation är uppfyllda och att personen som utsätts för en brottsprovokation inte lagförs för brottet som har provocerats fram.⁸²

Till sist menar Asp att ”[...] kriget mot brottsligheten är ett krig som inte kan vinnas.”⁸³ Här står provokationen, som möjligen innebär resultat i brottsbekämpningen, i avvägning mot intrång i rättsstaten och dess värden.⁸⁴ Asp hävdar att ”[...] vikten av att vinna enstaka slag inte är så stor att den alltid kan motivera intrång i rättsstatliga värden.”⁸⁵

5.6 Lagreglering

I Polismetodutredning framgår att de motstående intressen som finns inte utgör skäl att avstå från användningen av provokativa åtgärder. Däremot framgår tydligt att användningen av dessa typer av åtgärder ska ske restriktivt och enbart användas efter grundliga övervägande. Vidare framgår det i utredningen att de provokativa åtgärderna bör lagregleras.⁸⁶

⁷⁹ Kleinkriminelle kan översättas till mindre brottsling, Asp (2001) s. 97.

⁸⁰ Asp (2001) s. 328.

⁸¹ Asp (2003) s. 232.

⁸² Asp (2001) s. 206-207.

⁸³ Asp (2001) s. 328.

⁸⁴ Asp (2001) s. 328.

⁸⁵ Asp (2001) s. 328.

⁸⁶ SOU 2010:103 s. 154.

6 Rättsfallskapitel

6.1 Teixeira de Castro

Teixeira de Castro är ett välkänt rättsfall från Europadomstolen. Två civilklädda poliser hade tagit kontakt med en person, vid namn VS, som var misstänkt för langning i mindre skala. Syftet från polisens sida var att, genom VS, få kontakt med hans leverantör. Efter ett flertal försök från polisens sida att få köpa heroin från VS förmedlade VS kontakt med leverantören Teixeira de Castro. Efter polisernas uppmaning att få köpa heroin införskaffade Teixeira de Castro narkotika från andra säljare. Vid överlämningen av heroinet hemma hos VS greps Teixeira de Castro av polisen. Teixeira de Castro dömdes till sex års fängelse för narkotikabrott. Teixeira de Castro klagade till Europadomstolen och menade att hans rätt till rättvis rättegång, art. 6 EKMR, hade kränkts. Bakgrunden till detta var att poliserna hade förmått honom att sälja heroinet till dem. Europadomstolen tittar på ett flertal omständigheter och förhållande kring provokation. Teixeira de Castos var sedan tidigare ostraffad och inte känd av polisen, vidare förelåg inte någon misstanke mot honom. Narkotikan som Teixeira de Castos skulle sälja till poliserna hade han inte haft i förvar utan den hade han skaffat sig genom en annan person. Vidare visade utredningen att Teixeira de Castos inte hade mer narkotika än det som polisen ville köpa. Domstolen menade därför att brottet inte hade begåtts utan polisens provokation.⁸⁷ Europadomstolen fastslog att Teixeira de Castos rätt till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR hade kränkts.⁸⁸

Vidare poängterade Europadomstolen att: "[...] the right to a fair administration of justice nevertheless holds such a prominent place [...] that it cannot be sacrificed for the sake of expedience."⁸⁹

6.2 Kejne-målet

Pastorn Kejne var anklagad för kriminell homosexuell aktivitet och ämbetsbrott. Anders, en ung man, uppgav för polisen att Kejne och han haft en sexuell förbindelse. Vidare berättade Anders att han hade glömt en fällkniv hemma hos Kejne. För att bevisa Anders berättelse och

⁸⁷ Teixeira de Castro v. Portugal.

⁸⁸ Teixeira de Castro v. Portugal.

⁸⁹ Teixeira de Castro v. Portugal p. 36.

leda utredningen framåt fick Anders i uppdrag, av polisen, att ringa till Kejne. Under inspelning bad Anders om att få besöka Kejne i hemmet för att hämta kniven. Kejne var under telefonsamtalet oförstående och menade att det hela måste vara ett misstag. Han kände varken till Anders eller någon kniv. Anders fick trots det tillåtelse att besöka Kejne. När Anders kom hem till Kejne kände Kejne inte igen Anders och någon fällkniv fann man inte. JO åtalade förundersökningsledaren för tjänstefel.⁹⁰

HD kom i majoritet fram till att lämna åtalet utan bifall. Åtgärderna i spaningsarbetet var ett allvarligt integritetsintrång och åtgärder av detta slag ska, enligt HD, användas restriktivt. Vidare menade domstolen att misstanken mot Kejne inte var stark utan endast byggde på Anders utsaga om vad som hade hänt. Brottet var att ses som allvarligt, men inte allvarligare än ett ämbetsbrott.⁹¹

Sammanfattningsvis kom HD fram till att det krävs en brottsmisstanke av en viss grad, att det ska röra sig om allvarligt brottslighet och att det inte ska finnas alternativa åtgärder som man kan använda sig av, innan användningen av provokativa åtgärder får ske.⁹²

6.3 Fallet Skarp

En värnpliktig, X, hade berättat för sina befälhavare att en annan värnpliktig, Skarp, hade planerat att tillgripa tomma bensinfat som finns på militärområdet. Skarp hade talat med X och bett honom om hjälp. Befälhavarna bestämde sig för att låta Skarp verkställa sin plan. Befälhavarna meddelade X om när och var tillgreppet skulle ske och X förde detta vidare till Skarp efter befälhavarnas anvisningar. På platsen placerades tomma bensinfat ut och platsen övervakades av två officerare. Skarp tog först ett tomt bensinfat och när han kom tillbaka för att tillgripa ytterligare bensinfat ingrepp officerarna.

Domstolen klargjorde att provokativa åtgärder enbart ska användas under särskilda omständigheter.⁹³

”Det har icke varit befogat att använda de åtgärder planen omfattade, och planens verkställande har medfört, att H. I. S. förövat ett brott som han sannolikt eljest icke skulle ha

⁹⁰ NJA 1953 s. 582.

⁹¹ Brott som kan vålla avsättning från ämbete.

⁹² NJA 1953 s. 582.

⁹³ NJA 1951 s. 111.

begått.”⁹⁴ Enligt MO hade brottet sannolikt inte begåtts utan de provokativa åtgärderna från befälhavarnas sida. Denna slutsats bygger på att Skarp tidigare inte var straffad och att befälhavarna genom de provokativa åtgärderna försatte Skarp i ett läge där han ansett sig kunna utföra den brottsliga gärningen.⁹⁵

Axberger har diskuterat MO:s yttrande och belyser att provokation kan ses utifrån såväl individualprevention som allmänprevention. Sett utifrån ett individualpreventivt perspektiv kan provokationen mot Skarp, en ung och ostraffad man, ses som att polisen lett honom in i kriminaliteten istället för att förhindra brottet. Samtidigt kan provokationen tolkas som allmänpreventiv då polisens agerande kan verka avskräckande för andra.⁹⁶

⁹⁴ NJA 1951 s. 111.

⁹⁵ MO 1951 s. 33-34.

⁹⁶ Axberger (1989) s. 18.

7 JO-beslut, Harley-Davidson-fallet

Motorcykelstölder av märket Harley-Davidsson var ett stort problem för polisen i Stockholm under sommaren 1998. För att bukt med stölderna placerade polisen ut en motorcykel, av märket Harley-Davidsson, i centrala Stockholm i hopp om att få tag på tjuvarna. Motorcykeln stals samma kväll som den placerat på platsen, men återfanns kort därefter. Gärningsmannen försvann men kunde gripas en månad senare.⁹⁷

Efter en artikel i Dagens nyheter om polisens arbetsmetoder uppmärksammades händelsen och JO valde att utreda händelsen närmare.⁹⁸ JO var kritisk till polisens agerande eftersom beslutet om insatsen hade inte tagits av åklagare.⁹⁹ Kritik riktade sig även mot bristande dokumentation då uppgifter kring vem som beslutat om åtgärden inte fanns.¹⁰⁰ Vidare menade JO att handlandet från polisens sida stred mot behovs- och proportionalitetsprincipen.¹⁰¹

⁹⁷ JO 2000/2001 s 118-119.

⁹⁸ JO 2000/2001 s. 118.

⁹⁹ JO 2000/2001 s 135.

¹⁰⁰ JO 2000/2001 s 137.

¹⁰¹ JO 2000/2001 s 135.

8 Analys

Inledningsvis ställde jag mig två frågor: Under vilka omständigheter får provokativa åtgärder användas av svensk polis samt vad har anförts för respektive emot användningen av provokativa åtgärder? I denna avslutande del ska jag försöka dra några slutsatser och komma med några allmänna synpunkter kring det jag kommit fram till.

8.1 Under vilka förutsättningar får provokativa åtgärder användas av svensk polis?

Förutsättningar som ställts upp för användningen av provokativa åtgärder är:

- Beslut att använda provokativa åtgärder ska fattas av åklagare
- Provokationsåtgärden måste dokumenteras noggrant
- Det är aldrig tillåtet att provocera någon att begå ett brott som denne aldrig skulle ha begått
- Det ska föreligga en stark misstanke om brott
- Provokation får endast användas för att avslöja allvarlig brottslighet
- Behovs- och proportionalitetsprinciperna i 8 § i polislagen ska beaktas

Många av de förutsättningarna som ställs upp vid användningen av provokativa åtgärder är bedömningsfrågor, det vill säga värderande utlåtanden. Att bedömningen av provokativa åtgärders tillåtlighet grundar sig på grad av misstanke och om brottet oavsett provokativa åtgärder skulle begåtts kan leda till diskriminering. Att beslut om provokativa åtgärder grundar sig på värderande utlåtande anser jag kan leda till att vissa personer och grupper drabbas hårdare och mer frekvent. Vid beslut om en insats mot en gängmedlem tror jag att risken är stor att beslutsfattaren skulle påverkas av sina föreställningar om en stereotypisk gängmedlem. Jag anser att personliga föreställningar och stereotyper kan leda till att beslutsfattare bedömer det som mer troligt att en person inom eller kring den kriminella världen skulle begå ett brott oavsett provokativa åtgärder än att en icke lagförd medborgare skulle göra det. Jag menar därför att tydligare och mer objektiva bedömningsgrunder skulle minska risken för att individer behandlas ojämnt.

Hur bedöms om en person kommer att begå ett brott oavsett de provokativa åtgärderna och vad innebär en stark misstanke? Att beslut om användning av provokativa åtgärder sker på godtyckliga grunder är fel. Samtidigt grundar sig polisens och åklagares beslut ofta på bedömningar. När en person ska anhållas görs en bedömning om personen är misstänkt till den grad att ett anhållande kan ske. Många beslut som tas inom myndigheter sker genom bedömningar som görs av personer, precis som beslut om provokativa åtgärder. För att ett demokratiskt samhälle ska fungera tror jag att det krävs att medborgarna har tilltro till de brottsbekämpande myndigheterna. Det krävs även att myndigheterna ständigt arbetar för att bekämpa brottslighet och har en bra och tydlig värdegrund. Jag vill till ovanstående resonemang tillägga att jag är medveten om det i alla organisationen finns personer som inte strävar efter samma mål som andra. Jag är trots det optimistisk och tror att personer som arbetar inom polisen arbetar efter de regler och den värdegrund som polisarbetet grundar sig på. Om beslutet att använda sig av provokativa åtgärder tas efter noggranna bedömningar ser jag inga hinder för polisen att använda sig av metoden.

8.2 Vad har anförts för respektive emot användningen av provokativa åtgärder?

I Polismetodutredningen beskrivs att det finns ett behov av att polisen använder sig av icke-traditionella arbetsmetoder. Enligt utredningen har användningen av provokativa åtgärder visat sig vara effektiv i andra länder gällande allvarlig brottslighet och svårutredda brott. Ett problem som Asp pekar på är att provokativa åtgärder inte påverkar kriminella högre upp i hierarkin eftersom provokativa åtgärder sätts in mot de som utför gärningarna och är lägre ner i hierarkin. Enligt Asp leder provokativa åtgärder därför inte till minskad organiserad brottslighet eftersom personer högre upp i hierarkin kan försätta med sin brottsliga verksamhet. I motsats till Asp tror jag att provokativa åtgärder i längden kan leda till att den organiserade brottsligheten minskar. Att arbeta lägre ner i hierarkin, alltså utföra kriminella handlingar, kan ses som mindre attraktivt om polisens insatser, genom provokativa åtgärder, leder till att brott uppkläras och att brottsligheten bekämpas på ett nytt effektivare sätt. Detta kan i sin tur leda till att de kriminella grupperingarna tappar medlemmar och därmed förlorar delar av den brottsliga aktiviteten.

Att provokativa åtgärder är en effektiv brottsbekämpningsmetod har varit ett ofta förekommande argument från den sida av debatten som är för användningen av provokativa åtgärder. Effektivitetsvinsterna har ifrågasatts av Asp som påpekar att det i Tyskland inte har

visat sig särskilt effektivt beträffande grov brottslighet. I Polismetodutredningen framgår dock att det i andra länder visat sig vara en effektiv metod. Jag anser att provokativa åtgärder är en metod som ska få användas av polisen och att det är en metod som kan leda till positiva resultat för polisen. Samtidigt måste hänsyn och beaktande tas till andra värden än effektivitet. Här hamnar man i en diskussion kring vilka värden som väger tyngst. Integritetsaspekten har anförts som viktig att ta i beaktning vid användningen av provokativa åtgärder.

Europadomstolen har i fallet Texeria de Castro framfört att rätten till rättvis rättegång och därmed rätts säkerheten är en mycket viktig aspekt som inte får förbises på grund av en mer effektiv brottsbekämpning. Rätten till rättvis rättegång är en grundläggande del i den svenska rättsordningen och något som ska värnas om.

Det har framförts att provokativa åtgärder är ett motsägelsefullt agerande av staten. Även jag anser det problematiskt att staten först lagstiftar om brott, sedan provocerar fram brott för att därefter straffa personen och slutligen vårda eller återanpassa personen till samhället. Om kravet på att polisen inte får provocera någon som inte utan provokation hade begått ett brott uppfylls, så kommer man runt problematiken som beskrivits ovan. Eftersom personen som begår den brottsliga gärningen skulle begått brottet oavsett provokation så blir den provokativa åtgärden inte motsägelsefull. Frågan som kvarstår blir hur man avgör om en person skulle begått ett brott oavsett provokativa åtgärder. I denna fråga finns det inga säkra svar men jag anser, som jag tidigare diskuterat, att tydligare riktlinjer behövs.

Det förutsetts ett flertal krav för att polisens ska få använda sig av provokativa åtgärder, däribland krav på stark misstanke om brott. Istället för att provocera fram brott skulle polisen kunna arbeta brottspreventivt och förebygga brott. Det ena behöver dock inte utesluta det andra då polisen behöver arbeta brett med olika metoder i sitt arbete. Axberger har med Skarp-fallet som bakgrund diskuterat preventionsaspekten. Kan preventionsaspekten användas i argumentationen för en användning av provokativa åtgärder? Enligt min mening kan användandet av provokationsåtgärder ses som avskräckande och leda till minskad brottslighet. Provokationsåtgärder innebär att polisen arbetar på ett mer aktivt sätt i brottsbekämpningen. Det kan leda till att individer avstår från kommande brottslighet.

Enligt Asp är kriget mot brottsligheten ett krig som inte kan vinnas och att vinna enstaka krig, genom provokativa åtgärder, kan inte motivera det intrång det för med sig gentemot rättsstaten. Jag anser att det delvis är fel inställning och att det krävs nya metoder för att komma till rätta med brottslighet. Jag anser, som framgår ovan, att de provokativa åtgärderna

leder till minskad kraft i den kriminella organisationen. Genom användning av provokativa åtgärder kanske kriget såsmåning om, i framtiden, kan sluta i vinst för de goda.

Utifrån min analys konstaterar jag att det har anförts argument både för och emot användningen av provokativa åtgärder. Integritetsintrånget, behovsaspekten och huruvida det är en effektiv arbetsmetod är det som främst har diskuterats. Provokativa åtgärder är och kommer sannolikt fortsätta vara ett ämne som diskuteras och debatteras.

Käll-och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Svensk författningssamling

Polislag (1984:387)

Regeringsformen (1974:152)

Lag om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1994:1219)

Statens offentliga utredningar

SOU 1982:63 *Polislag*. Betänkande av 1981-års polisutredning. Stockholm:

Justitiedepartementet

SOU 2003:74 *Ökad effektivitet och rättssäkerhet i brottsbekämpningen*. Delbetänkande av Beredningen för rättsväsendets utveckling. Stockholm: Justitiedepartementet

SOU 2010:103 *Särskilda spaningsmetoder*. Slutbetänkande av Polismetodutredningen.

Stockholm: Justitiedepartementet

Proposition

Proposition 1983/84:111 *med förslag till polislag m.m.* Stockholm: Justitiedepartementet

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

JO 1977/78

JO 2000/01

Militieombudsmannen ämbetsberättelse

MO 1951

Litteratur

Asp Petter, *Brottsprovokation?*, I: Juridisk tidskrift Nr 1 2003/04

Asp, Petter, *Straffansvar vid brottsprovokation*, Stockholm, 2001

Axberger, Hans-Gunnar, *Brottsprovokation*, Stockholm, 1989

Axberger, Hans-Gunnar, *Brottsprovokation – en uppdatering*. I: Flores juris et legum : festskrift till Nils Jareborg, (red: Asp Petter m.fl.) Uppsala, 2002

Bengtsson, Bertil, *SOU som rättskälla*, I: Svensk Juristtidning, 2011

Berggren Nils-Olof och Munk Johan, *Polislagen, en kommentar*, upplaga 10, Stockholm, 2013.

Bergman Cecilia, Bogdan Michael, Eriksson Anders och Hirschfeldt Johan, *Karnov, Svensk lagsamling med kommentarer*, Band 1 och Band 2, Stockholm, 2013

Helmius, Ingrid. *Polisens rättsliga befogenheter vid spaning*. Uppsala, 2000

Korling, Fredric; Zamboni, Mauro *Juridisk metodlära*, Lund, 2013

Elektroniska källor

Nationalencyklopedin, *Det allmänna*, hämtad den 19 januari 2015 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/det-allm%C3%A4nna>

Nationalencyklopedin, *Proportionalitetsprincipen*, hämtad den 28 oktober 2014 från:

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/proportionalitetsprincipen>

Nationalencyklopedin, *Ämbetsbrott*, hämtad den 12 december 2014 från:

<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/ambetsbrott>

Brottsförebyggande rådet, *Påverkan. Brottsprovokation väcker starka känslor*, hämtad den 12 december 2014 från:

<https://www.bra.se/bra/nytt-fran-bra/arkiv/apropa/2011-07-01-paverkan.-brottsprovokation-vacker-starka-kanslor.html>

Riksåklagarens riktlinjer, *RåR 2007:1 Handläggning av provokativa åtgärder*, hämtad den 11 november 2014 från:

<http://www.aklagare.se/Dokumentsamling/Riksaklagarens-riktlinjer-RaR/RAR-2007-01-Handlaggning-av-provokativa-atgarderpdf/>

Åklagarmyndigheten, Brottsmålsavdelningen, *Provokativa åtgärder RättsPM 2007:4* (uppdaterad i mars 2008), hämtad den 10 november 2014 från:

<http://www.aklagare.se/Dokumentsamling/RattsPM1/2007-04-Provokativa-atgarderpdf/>

Åklagarmyndigheten, *Riksåklagarens riktlinjer*, hämtad den 11 november 2014 från:

<http://www.aklagare.se/Dokumentsamling/Riksaklagarens-riktlinjer-RaR/>

Åklagarmyndigheten, *RättsPM*, hämtad den 10 november 2014 från:

<http://www.aklagare.se/Dokumentsamling/RattsPM1/>

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen (HD)

NJA 1953 s. 582

NJA 1951 s. 111

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

Teixeira de Castro v. Portugal, no. 44/1997/828/1034, dom 9 juni 1998.